

18. Maltzev V.A. An Introduction to Linguistic Poetics. — Minsk, 1980.
19. McGough R. Summer with Monika. — Penguin Books, 1990.
20. Pickering J.H., Hooper, J.D. Literature. Second edition. — NY, Macmillan Publishing Company, 1986.
21. Steinbeck J. Travels with Charley in Search of America. — NY: Bentam Edition, 1963.
22. The Concise Oxford Dictionary of Quotations. — OUP, 1993.
23. The New Poetry / ed. by M. Hulse, D. Kennedy, D. Morley. — Glasgow, 1998.
24. Winterson J. Sexing the Cherry. — London: Vintage, 1990.
25. Winterson J. Boating for Beginners. — London: Minerva, 1991.
26. Winterson J. The Passion. — London: Vintage, 1996.
27. Winterson J. Gut Symmetries. — London: Granta Books, 1997.

Carolina Lototska. Antithesis: Cognitive, Functional and Linguistic Aspects of Analysis. The article views antithesis as a stylistic device, a logical model and a conceptual notion. Special emphasis is placed on the structural-semantic peculiarities, functional characteristics and cognitive potential of antithesis and its modifications, which are analysed on samples taken from classical and modern English prose and poetry.

Ірина Микитюк, Олександр Огуй

ОДИНИЦІ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ В ЕЛЕМЕНТАХ КОМПОЗИЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ: КОЕФІЦІЄНТ СМИСЛОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ

Як відомо, кожен художній твір складається з певних композиційних частин (експозиція, зав'язка, кульмінація, розв'язка), прояв яких визначає специфіку розгортання сюжету. Кількість елементів композиції у творчому доробку кожного окремого автора, як засвідчують дослідження, визначається індивідуальним стилем письменника. Відсутність певного компонента, зміна кількості композиційних елементів і, як наслідок, якості творів зумовлюється особливостями змісту та жанру. Функціонування цих елементів має загалом вирішальне значення для розгортання сюжету, що й доцільно враховувати у процесі дослідження взаємозв'язку між системою номінації персонажів та композиційною структурою художнього твору.

Однак, на цей час ще немає єдиного погляду стосовно як кількості частин композиції, так і їх якості. Основними підходами до визначення композиційної структури художнього твору є традиційний [2; 4] та комунікативно-прагматичний. Представник комунікативно-прагматичного підходу В. Лабов, орієнтуючись на теорію мовленнєвих актів, трактує оповідання як висловлювання, що складається з п'яти елементів: (1) an abstract (вступ, що передує розгортанню розповіді); (2) an orientation (експозиція: вводить читача у світ розповіді, складає фон для розгортання подій); (3) a complicating action (події переказуються у відповідному часовому порядку); (4) a coda (завершує конфлікт, рухаючись від минулого світу розповіді до світу теперішнього); (5) an evaluation (показує, яким чином оповідач використовує певний досвід для розкриття теми) [9, 363-370]. Аналіз теорії мовленнєвих актів засвідчує їх комунікативну спрямованість: метою цих актів є передавання інформації, тому кульмінація, властива художньому твору, окремо не виділяється дослідником.

Дослідники Е. Тротт і М. Пратт виділяють чотири композиційні елементи [11, 253], об'єднуючи *complicating action* та *resolution in narrative sequence* (розвиток дії та розв'язку у розгорнутій розповіді). Внаслідок цього поза увагою знову залишається такий найсуттєвіший елемент композиції художнього твору, як кульмінація, яка є провідною для традиційної класифікації.

Проведений нами аналіз коротких американських оповідань ХХ століття дає можливість стверджувати, що саме традиційний (на противагу комунікативному) підхід до складових композиції видається плідним для подальшого кількісного аналізу системи номінації головних персонажів літературного твору. За традиційним підходом, як у вітчизняній [2, 47-49; 4, 64], так і в зарубіжній і в т.ч. американській лінгвістичній літературі [10, 21], вважається, що цілісне та закінчене відтворення розгортання конфлікту

представлене в сюжеті експозицією (exposition), зав'язкою та розвитком дії (complication or rising action), кульмінацією (crisis or climax), спадом дії (falling action) та розв'язкою (resolution or denouement).

Послідовність різних за "якістю" первинних та вторинних номінацій, що вживаються для позначення головних героїв, утворює номінаційний ланцюжок (термін Д. Фівегера) [12, 130]. Крім того, цю низку номінацій можна трактувати як ключові слова тексту [7, 429]. Їхня повторювана смислова суміжність створює окремий текст, певний семантичний світ групи функціональних лексем, який не є тотожним розповсюдженому об'єднанню лексем через сукупність семантичних компонентів-ознак. Завдяки словесному притягання та ідентичності денотативної та сигніфікативної частин слова здійснюється семантичне зближення тексту в один семантичний простір. Саме це дає можливість досліднику ситуативно пов'язати у фрейми (одиниці знань, які зберігаються у пам'яті й формують певну понятійну структуру мовного та позамовного досвіду [8, 119]) ті лексеми, які утворюють тематичні структури на основі стереотипних знань. Різні фрейми, за М. Мінським [6, 291-292], об'єднуються за допомогою метафор, які володіють евристичною силою. Міжфреймові зв'язки різних ланцюжків найменувань персонажів художнього твору забезпечуються вторинними номінаціями (переважно метафоричними за своїм характером), причому провідні метафори відповідають одному фрейму.

Враховуючи ці обставини, розглянемо композиційну структуру короткого оповідання, яка реалізується на рівні лінгвостилістичної організації тексту. Останню, як уже відзначалося, оптимально репрезентують одиниці персонажних вторинних найменувань, які описують певний фрейм ситуації за допомогою метафори. Поєднання таких номінацій головних персонажів складає смисловий каркас кожного з композиційних елементів, які поєднуються за допомогою провідних метафор у єдину композицію всього твору.

Гіпотетично кількість номінацій у межах композиційного елемента мала би бути однаковою. Однак, як засвідчує практика досліджень, кількість одиниць номінації і частота їх вживання буває у різних композиційних елементах художнього твору досить відмінною. Зазначені характерні відмінності передають певну якісну характеристику системи персонажної номінації художнього твору.

Цю якісну характеристику можна виразити за допомогою кількісного показника, який допомагає перейти від суб'єктивних оцінок дослідника до об'єктивного вивчення самого предмета дослідження. Такий підхід до розгляду взаємозв'язку між кількісними характеристиками вторинних найменувань та композиційною структурою художнього твору відображає повторюваність номінацій і допомагає наочно визначити якісну специфіку мовного об'єкта.

Таким кількісним показником є індекс, як відносний спрощений показник, що характеризує зміну рівня певного явища в часі та просторі, що, в свою чергу, уможливорює порівняння явищ та вивчення впливу на них окремих чинників [3, 85-87]. За допомогою індексів можна об'єктивно порівняти отримані дані із теоретично очікуваними, що допомагає встановити міру їх збігу чи відхилення. Типові зразки індексів — коефіцієнти, що показують співвідношення між повним обсягом явища та його окремою характеристикою [5, 77-78].

Для виміру смислового навантаження композиції короткого оповідання встановимо коефіцієнт смислового навантаження $K_{сн}$, як співвідношення композиції в цілому (яку приймаємо за 1) до загальної кількості одиниць номінації головних персонажів, вжитих у всьому творі, тобто $K_{сн} = 1 : n$, де 1 — композиція; n — кількість одиниць номінації дійових осіб у всьому творі. Для виміру $K_{сн}$ окремих елементів композиції встановлюємо співвідношення їх кількості (що коливається від 2 до 5) до кількості номінаційних одиниць у кожному з композиційних елементів, тобто $K_{сн} = 2 (3, 4, 5) : n$, де 2, 3, 4, 5 — кількість елементів композиції; n — кількість одиниць номінації у певному елементі композиції. Ці коефіцієнти засвідчують пропорційну залежність у смислового навантаженні одиниць номінації у композиційних елементах — чим більше навантаження номінації, тим вищим є коефіцієнт смислового навантаження відповідного елемента композиції та динамічнішою є

зображувана дія. Зі зростанням кількості номінацій коефіцієнт смислового навантаження композиційного елемента зменшується до малих величин (0,01-0,05), що може означати сповільнення дії.

Ми встановлюємо коефіцієнт смислового навантаження кожного елемента композиції (тобто в межах композиції) та всіх елементів композиції одночасно (тобто в межах всього твору).

Наприклад, у чотирикомпонентному (відсутня розв'язка) оповіданні Ф. О'Коннор "Життя, яке ви рятуєте, може виявитися вашим" (F. O'Connor "The Life You Save May Be Your Own") [13, 746-772] для номінації головних героїв містера Шіфтлета, старої жінки та її дочки Лусісел автор обирає різні найменування. Розглянемо ці найменування (первинні та вторинні номінації) детальніше в описі та відобразимо їх в узагальненій таблиці 1 за кожним елементом композиції, окремо зазначивши загальну кількість їх вживання.

В основу власної назви персонажа, за проведеним змістовим аналізом, покладене одне зі значень англійського слова *shift* — "виверт, хитрощі"; також: "переміщення, перенесення" [1, 474]. Отже, це людина, що весь час подорожує, змінює своє оточення, і, подорожуючи, вдається до хитрощів, обманює людей, щоб досягти своєї мети. Словотворчий суфікс *let* додає до основного змісту найменування зменшувальну ознаку (за аналогією з *star* → *starlet*). У читача певним чином формується впевненість, що з часом невеликі хитрощі *бродяги* переростуть у дещо набагато загрозовіше для людей. Так, номінація головного персонажа, представлена в експозиції, виявляється найбільш влучною для його характеристики, оскільки вона також фігурує у кульмінації.

Коефіцієнт смислового навантаження номінацій, що вживаються в експозиції, яка має заінтригувати читача, складає, за запровадженою методикою 4:15 (0,27), де 4 — кількість композиційних елементів у даному художньому творі, а 15 — кількість одиниць персонажної номінації, вжитих в експозиції. Це ще раз підтверджує досить велике смислове навантаження одиниць номінації, вперше представлених у тексті.

Як бачимо із таблиці 1, під час розгортання подій характеристики головного персонажа набувають додаткових ознак: *бродяга, чоловік, однорукий чоловік, однорукий хлопака, бідний покалічений бродяга без друзів*, але ідея "бродяги" залишається визначальною. Таким його бачить самовпевнена (*володарка сонця*) *стара жінка*, і вважає, що він — *не той, кого можна боятися*. Том Т. Шіфтлет розказує їй, що він — *теляр*, але колись був *співачом церковного хору, майстром на залізниці, помічником у похоронному бюро*. Загальна кількість номінацій у зав'язці та розвитку дії становить 369 одиниць (див. табл. 1). За рахунок такої кількості номінацій смислове навантаження цього композиційного елемента — найменше і складає 4:369 (0,01). Нові номінації розширюють та поглиблюють знання читача про головних персонажів, кардинально не змінюючи визначальних рис їхніх характерів; швидкість дії сповільнюється.

Номінація *містер* у контексті ситуації звучить іронічно, характеризуючи персонаж лише за належністю до чоловічої статі та за роллю, яку він відіграє у житті обманутої ним *Лусісел*. Номінації *дівчини* у розвитку дії належать оповідачу (*велика дівчина в короткій блакитній бавовняній сукні, велика рум'яна дівчина*) і мають негативно-іронічний відтінок. *Дівчина* також зображена через сприйняття її люблячої матері: *дівчинка, наймиліша в світі дівчинка, моя єдина, та моя мила дівчинка, маленька лялечка, найневинніша в світі дівчина, нагорода (для Шіфтлета), Наречена*.

Шіфтлет одружується з *дівчиною, яка не може говорити*, забирає її від матері, впевнено сидячи за кермом "успадкованого" автомобіля лише для того, щоб залишити її у придорожньому ресторані під назвою "The Hot Spot". У цьому кульмінаційному епізоді *дівчина* для *Шіфтлета* лише *та, що їде автостопом*, хоча офіціант у ресторані вбачає у ній *Божого ангела*. Кількість номінацій у кульмінації — найменша (11 найменувань). Наростає темп дії, номінації у кульмінації є визначальними, що певною мірою змінює підтекст твору. Коефіцієнт смислового навантаження кульмінації складає 4:11 (0,36). Відсутність розв'язки спонукає читача до подальших роздумів над долею дійових осіб оповідання.

Таблиця 1

Елемент композиції	Первинна номінація 1	Вторинна номінація 1	Первинна номінація 2	Вторинна номінація 2	Первинна номінація 3	Вторинна номінація 3
Експозиція	Mr. Shiftlet (1)	Mr. Shiftlet (1); a tramp (1); no one to be afraid of (1); he (3)	her daughter (1)	the daughter (1); her daughter (1)	the old woman (1)	the old woman (2); she (2)
	1	6	1	2	1	4
Всього в експозиції						15
Зав'язка та розвиток дії		the tramp (1); a man (2); one-arm jackleg (1); Mister (1); Tom T. Shiftlet (1); a carpenter (1); a one-armed man (1); a gospel singer (1); a foreman on the railroad (1); an assistant in an undertaking parlor (1); a poor disabled friendless drifting man (1); Mr. Shiftlet (28); he (116); you (25); I (34)		the daughter (6); daughter Lucynell Crater (1); a large girl in a short blue organdy dress (1); baby girl (1); the sweetest girl in the world (1); my only (1); Lucynell (11); the big rosy-faced girl (1); that sweet girl of mine (1); that girl (1); the girl (1); one that can't talk (1); the most innocent girl in the world (1); like a baby doll (1); a prize (1); Sugarbaby (1); she (14)		the owner of the sun (1); Lady (15); Lucynell Crater (1); the old woman (38); she (25); you (10); I (19)
		215		45		109
Всього у зав'язці та розвитку дії						369
Кульмінація		Mr. Shiftlet (4); I (3)		an angel of Gawd (1); hitchhiker (1); she (2)		
		7		4		
Всього у кульмінації						11
Спад дії		he (10); Mr. Shiftlet (11); I (2); a man with a car (1)				
		24				
Всього у спаді дії						24
Всього в оповіданні	1	252	1	51	1	113
Загальна кількість						419

Для спаду дії характерне вживання нейтрального за змістом займенника *він* та власної назви *м-р Шіфтлет* для позначення головного героя. Крім того, тепер *він* — *чоловік з машиною*. Номінації другої головної героїні — дівчини тут зовсім відсутні. Швидкість дії

знову сповільнюється, спостерігаємо повтор номінацій. Сміслові навантаження спаду дії удвічі менше і становить 4:24 (0,17).

Отже, більша величина коефіцієнта показує вищу ступінь семантичного навантаження одиниць номінації в експозиції та спаді дії, а менша величина коефіцієнта показує послідовну повільність у розгортанні сюжету (зав'язка та розвиток дії). Кульмінація, як правило, несе найбільше смислове навантаження. В межах же всього твору коефіцієнт смислового навантаження складає 1:419 (0,02).

Для контрастивного зіставлення розглянемо особливості вживання одиниць номінації у трикомпонентному (відсутня розв'язка та спад дії) оповіданні В. Катер "Сентиментальність Вільяма Тавінера" (W. Cather "Sentimentality of William Tavener") [14, 740-745], які наводимо у таблиці 2.

Таблиця 2

Елемент композиції	Первинна номінація 1	Вторинна номінація 1	Первинна номінація 2	Вторинна номінація 2
Експозиція	Hester (1)		William Tavener (1)	
		a strong woman (1); a good manager (1); executive woman (1); quick of tongue and something of an imperatrix (1); their mother (1); she (6)		the most prosperous farmer (1); her husband (1); William (4); a hard man towards his neighbors and even towards his sons: grasping, determined, and ambitious (1); he (6)
	1	11	1	13
Всього в експозиції				26
Зав'язка та розвиток дії		his wife (1); too vigorous a woman to be much of a strategist (1); Hester Perkins (1); a very happy bride (1); Hester (12); she (20); I (19)		William (18); a quiet man like William (1); poor little fellow (1); her husband (2); their father (1); he (9); you (13); I (15)
		they (3)		
		55		60 + 3
Всього у зав'язці та розвитку дії				118
Кульмінація		she (2); I (1)		your father (2); her husband (1)
		3		3
Всього у кульмінації				6
Всього в оповіданні	1	69	1	79
Загальна кількість				150

Головні дійові особи оповідання *Гестер та Вільям Тавінери* — фермери. Найменування, що вживаються в експозиції, змальовують їх як наполегливих трударів: *Гестер, сильна жінка, хороша управителька, жінка-керівник, гостра на язик, та схожа на імператрицю; Вільям, вельми успішний фермер, суворий до сусідів, і навіть до своїх синів: скупий, рішучий, честолюбний*. Коефіцієнт смислового навантаження експозиції складає 3:26 (0,12).

Але не ці якості їх характерів важливі для вирішення конфлікту, що має місце у кульмінації. До цих найсуттєвіших рис читач підводиться у зав'язці та розвитку дії такими номінаціями: *дуже щаслива наречена, його жінка (Гестер); такий спокійний чоловік, як Вільям, маленький бідолаха, її чоловік, їх батько*. За рішучою, суворою зовнішністю цих людей ховаються тонкі душі, м'які добрі серця. Спогади про минуле ламають кригу щоденних турбот, якими переповнене життя подружжя, зближують їх. Тавінери згадують, що, насамперед, вони — люблячі чоловік і жінка, і батьки. Коефіцієнт смислового навантаження зав'язки та

розвитку дії невисокий, бо розгортання подій, за таблицею 2, було сповільнене деталями характеристики головних персонажів і складає 3:118 (0,03).

У кульмінації сповнена ніжності *Гестер* бачить у *Вільямі* свого чоловіка та батька своїх дітей (номінації *ваш батько*, *її чоловік*). Саме ці номінації найвлучніше відображають стосунки у родині Тавінерів. Коефіцієнт смислового навантаження кульмінації значно вищий, ніж у попередньому оповіданні, що засвідчує різке зростання динамічності і становить 3:6 (0,5). Коефіцієнт смислового навантаження цього оповідання нижчий, ніж попереднього (0,02) і складає 1:150 (0,01).

У такий спосіб створюється можливість кількісного порівняння як різнокомпонентних творів, так і вживання одиниць номінації у різних елементах композиції художніх творів. Як засвідчує здійснений нами аналіз, важливим чинником виступає кількість елементів, які вживаються для номінації головних персонажів оповідання. За нашим дослідженням коротких американських оповідань, вона є обернено пропорційною щодо ступеню нагнітання подій, чим створюється емоційне напруження у розповіді. Кількість номінацій у кульмінації є найменшою, але саме у цьому елементі композиції вони мають найбільше семантичне наповнення.

Отримані кількісні величини можуть використовувати для визначення динаміки перебігу змістових процесів, особливо при зіставленні різних творів. Подальшою перспективою застосування цього критерію є порівняльно-типологічний аналіз літературних творів а) одного письменника, б) різних письменників, в) одно/різномовних літератур. Квантитативний підхід до аналізу вторинних найменувань головних персонажів художнього твору є потужним знаряддям для якісної переоцінки даних, отриманих у процесі дослідження.

Література

1. Англо-український словник / Під ред. М.Л. Подвезько, М.І. Балла. — К.: Радянська школа, 1974. — 667 с.
2. Бандура О.М. Теорія літератури. — К.: Радянська школа, 1969. — 286 с.
3. Козаченко І.В. Статистика. — К.: Вища школа, 1977. — 248 с.
4. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. — Л.: Просвещение, 1978. — 327 с.
5. Левицький В.В., Огуй О.Д., Кійко С.В., Кійко Ю.С. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу. — Чернівці: Рута, 2000. — 136 с.
6. Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1988. — Вып. XXIII. — С. 281-309.
7. Николаева Т.М. От звука к тексту. — М.: Языки русской культуры, 2000. — 680 с.
8. Полюжин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: Монографія. — Ужгород: Закарпаття, 1999. — 240 с.
9. Labov W. The Transformation of Experience in Narrative Syntax // Language in the Inner City. — Philadelphia: University of PA Press, 1972. — P. 354-396.
10. Pickering J.H., Hopper J.D. Literature. — N.Y.: Macmillan Publishing Company, 1986. — 1573 p.
11. Traugott E.C., Pratt M.L. Linguistics for Students of Literature. — N.Y.: Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1980. — 444 p.
12. Viehweger D. Semantische Merkmale und Textstruktur // Studia grammatica. — XI. — Berlin, 1976.
13. American Literature. A Chronological Approach / Ed. by G.R. Carlsen, E.H. Schuster, A. Tovatt, P.O. Tovatt. — N.Y.: McGraw Hill, Inc., 1989. — 910 p.
14. Perrine's Literature. Structure, Sound, and Sense / Ed. by Thomas R. Arp. — N.Y.: Harcourt Brace College Publishers, 1998. — 1522 p.

Iryna Mykytiuk, Olexandr Oguy. Secondary Nomination Elements in the Plot Structure of a Literary Text: The Coefficient of the Semantic Charge. The article deals with quantitative approach to analysis of secondary nomination elements in the plot structure of a literary text. The suggested approach to analysis of semantic world of secondary nomination can serve as a powerful instrument for qualitative re-evaluation of the data obtained in the process of investigation and for comparison of different literary texts.